

**Advies over de themazetting van het Onderwijskundig
beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek –
oproep 2010**

Advies over de themazetting van het Onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek – oproep 2010

1 Situering

Het Besluit van de Vlaamse regering van 7 september 1994 tot regeling van de procedure voor de projecten van het onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek bepaalt dat de Vlor jaarlijks advies geeft over de prioritaire onderzoeksthema's. De Vlor opteert ervoor dit pro-actief te doen zodat de overheid bij de themazetting maximaal kan inspelen op de suggesties van de onderwijsgeledingen.

Het advies over de themazetting OBPWO 2010 werd voorbereid op basis van een insteek door de Raad Basisonderwijs, de Raad Secundair Onderwijs, de Raad Hoger Onderwijs en de Raad Levenslang en Levensbreed Leren.

De raad is zich ervan bewust dat het aantal voorgestelde thema's erg uitgebreid is en dat de uiteindelijk oproep, gelet op de beschikbare middelen, het aantal thema's zal beperken.

Het advies werd besproken op de Algemene Raad van 25 maart 2010 en werd met eenparigheid van stemmen goedgekeurd.

2 Praktijkgericht onderwijsonderzoek

Gelijktijdig met dit advies formuleert de raad ook een advies over praktijkgericht onderwijsonderzoek¹. Dat advies sluit aan op de resultaten van het project 'Praktijkgericht onderwijsonderzoek' (PGO) dat de Vlor gedurende februari-december 2009 op vraag van de minister van onderwijs en vorming uitvoerde. Het project resulteerde in een aantal aanbevelingen en scenario's om het praktijkgericht onderwijsonderzoek in Vlaanderen te stimuleren. In het kader van dit project vonden verscheidene consultaties plaats van onderwijspractici en onderzoekers. Deze consultaties hebben onder meer geleid tot een aantal praktijkrelevante onderzoeksthema's. Onderhavig advies focust daarom op de eerder beleidsgerichte thema's². De raad vraagt de overheid evenwel om ook de lijst van thema's die in het advies over praktijkgericht onderwijsonderzoek is opgenomen, in beschouwing te nemen bij de voorbereiding van de themazetting van het OBPWO.

3 Structureel voorzien van beleidsevaluerend onderzoek

Het *Advies ten gronde over onderwijsonderzoek* (december 2007) stelt dat beleidsmaatregelen op een degelijke, wetenschappelijk onderbouwde manier geëvalueerd moeten worden en pleit er voor om evaluatieonderzoek te integreren in elk concept van onderwijsvernieuwing dat de overheid introduceert en in alle nieuwe beleidsmaatregelen van de overheid³. De raad vraagt de overheid opnieuw om hiervoor een adequate oplossing te

¹ Algemene Raad, Advies op eigen initiatief over kennisontwikkeling voor de onderwijspraktijk: bouwstenen voor praktijk en beleid, 25 maart 2010.

² Zie Vlaamse onderwijsraad, Eindrapport Praktijkgericht onderwijsonderzoek, december 2009 en Vlaamse Onderwijsraad, Advies ten gronde over onderwijsonderzoek, 20 december 2007.

³ Zie ook Algemene Raad, Advies over de Beleidsbrief onderwijs en vorming 2007-2008, 22 november 2007.

zoeken. De raad vindt dat de middelen voor dergelijk evaluatieonderzoek voorzien zouden moeten worden in de begroting van de beleidsmaatregel of de vernieuwing zelf. Verder wijst de raad op het belang van een goede timing van het evaluatieonderzoek. Eventuele bijsturingen van maatregelen of het uitbreiden van experimenten zouden gebaseerd moeten zijn op onderzoek dat is afgerond. De raad vindt dus dat de begroting noch de timing van evaluatieonderzoek dat noodzakelijk uit te voeren is, afhankelijk kunnen zijn van de uitkomsten van de OBPWO-procedure.

In het vorige advies over het OBPWO bracht de Vlor een aantal beleidsmaatregelen in herinnering waarvoor evaluatieonderzoek wenselijk is. Vandaag vindt de raad het nodig deze vraag te herhalen voor de volgende thema's:

3.1 Evaluatie van het GOK-decreet, gekoppeld aan het nieuwe financieringsdecreet

De raad herhaalt de vraag naar een evaluatie van het gelijke onderwijskansendecreet maar wenst dat in een breder perspectief te plaatsen.

- Het blijft nodig om een voldoende zicht te krijgen op de effecten van de extra GOK-middelen op leerlingenniveau (o.m. op leerprestaties).
- De Vlor vindt het ook nodig om na te gaan welke effecten het inschrijvingsrecht heeft op de samenstelling van de leerlingenpopulatie in scholen. Neemt de segregatie al dan niet toe?
- Een bijkomende vraag betreft de effecten van eventuele verschuivingen in de omgeving/buurt van de school op de school en haar populatie (omvang en samenstelling).

De vraag naar effecten op van het gelijke onderwijskansenbeleid op leerlingenniveau kan ook gekoppeld worden aan het nieuwe decreet op de financiering van het leerplichtonderwijs. Het ontwerpdecreet voorziet een evaluatie door de Vlaamse regering tegen 2012 en machtigt de Vlaamse regering om de modaliteiten voor deze evaluatie te bepalen. In zijn 'Advies over het ontwerp van decreet over de werkingsbudgetten van het basisonderwijs en de werkingsbudgetten van het secundair onderwijs' van 14 februari 2008 vraagt de Vlor aan de overheid om voor deze evaluatie specifieke middelen te voorzien, onafhankelijk van de middelen voor OBPWO. De Vlor herhaalt daarom zijn vraag om bij de evaluatie van dit decreet in 2012 te onderzoeken in welke mate de gedifferentieerde financiering geleid heeft tot de realisatie van haar beleidsdoelstellingen. De raad vindt dat deze vraagstelling verruimd kan worden naar alle vormen van omkadering, bvb. naar de vraag of mentoruren effectief bijdragen aan de beoogde doelstellingen, of de vraag naar het effect van de korte vervangingen op bedrijfsstage.

3.2 Evaluatie van het nieuwe financieringsdecreet vanuit de invalshoek 'kostprijs van het onderwijs'

In zijn 'Advies over het voorontwerp van decreet betreffende de werkingsbudgetten in het basisonderwijs en de werkingsbudgetten in het secundair onderwijs' (Algemene raad, 14.02.08) gaat de Vlor akkoord met het uitgangspunt van de minister dat er een relatie moet zijn tussen de financiering van scholen enerzijds, en leerlingenkenmerken en schoolkenmerken anderzijds. Maar het advies stelt ook dat er een basisuitrusting is die voor elke leerling dezelfde is, ongeacht sociaal-culturele of economische kenmerken. De Vlor

vroeg in zijn advies over de discussienota een opsplitsing van het werkingsbudget in een deel voor de basisfinanciering van elke leerling en een deel dat gekoppeld is aan leerlingenkenmerken. De overheid heeft in het decreet rekening gehouden met deze vraag. De Vlor vindt dat bij de evaluatie van het financieringsdecreet ook volgende vragen een antwoord moeten vinden:

- of de evolutie van de werkingsbudgetten op basis van de gezondheidsindex de evolutie volgt van de reële kosten om onderwijs aan te bieden;
- of de geëvolueerde werkingsbudgetten ook volstaan om de kosten voor eventueel bijkomende opdrachten te dekken.

3.3 Implementatie van de maximumfactuur in het basisonderwijs

In de oproep OBPWO 2009 lanceerde de overheid een vraag naar onderzoek dat in kaart moest brengen hoe directies in hun schoolbeleid zijn omgegaan met de invoering van de maximumfactuur. Daarbij wilde de overheid een antwoord op verschillende vragen:

- Wat waren de effecten van de dubbele maximumfactuur op de organisatie van de school?
- Hoe gaan de scholen om met deze maatregel?
- Hoe wordt de kostprijs opgevolgd?
- In welke mate betrekken ze ouders bij het financiële beleid m.b.t. de maximumfactuur?
- Hoe worden er afspraken gemaakt over uitstappen?
- ...

In de oproep stelde de overheid dat de resultaten uiterlijk in december 2010 moeten worden opgeleverd en dat het onderzoek moest aansluiten bij een bevraging door het Steunpunt Studie- en schoolloopbanen.

Voor zover de raad kan zien werd er op deze oproep geen onderzoeksproject toegekend. De raad vraagt de overheid daarom om alsnog het nodige onderzoek te initiëren.

Daarbij vindt de raad het belangrijk om ook na te gaan wat de neveneffecten zijn, bvb. of en hoe scholen via de ouderwerking oplossingen zoeken voor budgettaire problemen. In dat verband dient voldoende onderscheid gemaakt te worden tussen scholen bvb. op het vlak van geografische ligging (landelijk, stedelijk).

3.4 Evaluatie van ION- en GON-projecten

In de oproep OBPWO 2009 lanceerde de overheid een vraag naar onderzoek over het profiel en de schoolloopbaan van de leerlingen die inclusief onderwijs volgen. Er werd ook gevraagd om te peilen naar verwachtingen van ouders en van de scholen die in een ION-project betrokken zijn. De oproep stelde ook vragen naar kritische succesfactoren voor de integratie van deze leerlingen in het gewoon onderwijs en naar de professionalisering van het schoolteam.

De oproep heeft echter niet geleid tot het toekennen van een onderzoek op dit thema. De raad vraagt de overheid om dat thema te herhalen en uit te breiden naar een evaluatie van de GON-projecten.

3.5 Evaluatie van het besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de operationele doelstellingen van de centra voor leerlingenbegeleiding

In het Advies over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de operationele doelstellingen van de centra voor leerlingenbegeleiding (Algemene raad, 23 oktober 2008) onderschrijft de Vlor ten volle het art. 52 dat binnen de twee jaar een beleidsevaluatie oplegt over de werking en de effecten van dit besluit. Doorlooptijden, taakbelasting en het totale takenpakket van de personeelsleden zullen hierbij zeker onderwerp zijn van evaluatie. De Vlor drong er in zijn vorige advies op aan dat dit onderzoek meteen bij de inwerkingtreding van het besluit kan starten. Hiervoor moesten een aantal voorwaarden op korte termijn gerealiseerd worden:

- Een nulmeting is wezenlijk als vergelijkingspunt.
- De Vlor vraagt dan ook dat meteen de nodige onderzoeksfondsen worden vrijgemaakt om dit onderzoek op te zetten. Dit is noodzakelijk om binnen twee jaar conclusies te kunnen verbinden aan de evaluatie.
- Het is wenselijk te overleggen over de criteria, parameters en andere concretisering die het onderzoek zullen sturen. De Vlor vraagt dat het perspectief van de cliëntentevredenheid en –betrokkenheid zeker wordt meegenomen (ouders en leerlingen). De evaluatie moet ook peilen naar de ervaringen van de partners van het CLB (in de eerste plaats de scholen). De Vlor vraagt zeker ook aandacht voor de doelgroepen die het CLB prioritair moet bedienen. De effecten voor kansengroepen van de maatregelen op het vlak van het verzekerd aanbod, de noodzaak aan kortdurende begeleiding in de medische sfeer e.d. moeten hierbij aan bod komen.

De Vlor vraagt ook dat in de evaluatie onderzocht wordt of de verhoging van de werkmiddelen volstaat om de operationele doelstellingen adequaat te kunnen bereiken. De evaluatie moet ook toelaten conclusies te trekken op het vlak van personele omkadering en bijhorende financiering. De Vlor vindt het belangrijk dat de conclusies van de evaluatie de basis vormen voor eventuele bijstellingen in het beleid t.a.v. de CLB's.

3.6 Evaluatie van de flexibilisering hoger onderwijs

In het Vlor-advies over de themazetting van 2007 stelde de raad al voor om onderzoek te voeren naar de gevolgen van de flexibilisering van het hoger onderwijs⁴. Dat thema werd in de Oproep van 2007 weerhouden maar er werd geen onderzoeksproject voor toegekend. De raad nam het thema opnieuw op in de adviezen van resp. 14 februari 2008 en 19 februari 2009. De vraag werd herhaald in het recente advies over 'Studiekeuze naar het hoger onderwijs' (januari 2010). De raad oordeelt vandaag dat de nood aan beleidsevaluerend onderzoek rond dit thema nog altijd geldig is.

Door de flexibilisering van het hoger onderwijs kunnen studenten hun leerweg individueler vorm geven. De invoering van een creditsysteem maakt immers meer combinaties en variatie mogelijk in opleidingen, instellingen, studieduur, enz. zodat studenten hun leerweg meer kunnen individualiseren. Bestaande beperkingen zijn hierdoor weggefallen. Momenteel heeft een volledige generatie studenten de BaMa-structuur kunnen doorlopen en kunnen de gevolgen van de flexibilisering van het hoger onderwijs voor de loopbanen van de studenten vastgesteld worden.

⁴ Algemene Raad, Advies over themazetting OBPWO 2007, 15 februari 2007

Vanaf het begin zijn de instellingen uit het hoger onderwijs er zich van bewust dat de flexibilisering van het hoger onderwijs tot een studieduurverlenging zou kunnen leiden. Is het zo dat een creditsysteem leidt tot een langere studieduur of is de studieduur dezelfde gebleven als in het klassieke jaarklassensysteem? Stijgt de ongekwalificeerde uitstroom bij de studenten uit het hoger onderwijs? Doordat de studenten credits verwerven kunnen ze het (foute) idee krijgen dat ze geschikt zijn voor het hoger onderwijs. Is er een verschuiving in de studiekeuze van de studenten (zie ook verder 4.2.5)? Zorgt het creditsysteem voor een democratisering van het hoger onderwijs? Is er mobiliteit tussen instellingen van het hoger onderwijs? Is er een verschuiving in de voorwaarden om te slagen in het hoger onderwijs zoals taalbeheersing in het Nederlands of een vreemde taal, zelfsturing ...

3.7 Evaluatie financieringsdecreet hoger onderwijs – verkenning studentenkenmerken

De Raad Hoger Onderwijs pleit in zijn advies over het financieringsdecreet hoger onderwijs (12 juni 2007) voor een evaluatie van het decreet. De vraag is of het financieringssysteem voldoende stimulansen bevat voor de democratisering van het hoger onderwijs. De raad vraagt om in de tussentijd te onderzoeken welke bijkomende studentenkenmerken in de toekomst nog in het financieringssysteem kunnen meegenomen worden om de instroom, doorstroom en uitstroom (van kansengroepen) in het hoger onderwijs te bevorderen.

4 Voorstellen van de Vlor voor de themazetting van de OBPWO-oproep 2010

4.1 Thema's die aansluiten bij het advies van 19 februari 2009

Onderhavige reeks van voorstellen sluit aan bij een aantal van de onderzoeksthema's die de Vlor reeds in zijn advies van 19 februari 2009 naar voren schoof maar die niet werden opgenomen in de oproep of die wel werden opgenomen maar nog niet tot een onderzoeksproject geleid hebben.

De raad acht het anno 2010 nog steeds relevant onderzoek te plannen over:

4.1.1 De relatie tussen beleidsvoerend vermogen, welbevinden (van leerlingen en personeel) en schoolprestaties

Beleidsvoerend vermogen in het leerplichtonderwijs is de laatste jaren niet meer weg te branden uit de onderwijsactualiteit. Er wordt aangenomen dat een school over voldoende beleidsvoerend vermogen moet beschikken om te kunnen functioneren in een context van toenemende autonomie en de verantwoording die daarbij hoort. In het onderwijsonderzoek is er al heel wat waardevol werk gebeurd rond beleidsvoerend vermogen. Daarbij ligt de klemtoon vooral op het zoeken naar een adequate omschrijving, het achterhalen van verschillende dimensies en het bepalen van goede indicatoren. Tot op vandaag is er echter nog geen duidelijk verband aangetoond tussen beleidsvoerend vermogen en de output die een school levert. Output willen we in deze zeer breed definiëren als het welbevinden van leerlingen enerzijds en de leerprestaties anderzijds.

Een bijkomende vraag is of en in welke mate een eventueel verband tussen beleidsvoerend vermogen van scholen en prestaties/welbevinden van leerlingen, verklaard zou kunnen worden vanuit een correlatie tussen beleidsvoerend vermogen en het welbevinden van personeelsleden en directies. Aanknopingspunten kunnen o.a. gevonden worden in het

OBPWO-onderzoek over het functioneren van de directeurs en hun welbevinden⁵. Vanuit het secundair onderwijs bestaat er een vraag naar gelijkaardig onderzoek.

4.1.2 Kwalitatief onderzoek over het verband armoede en onderwijs

Dit onderzoeksthema sluit qua thematiek aan bij de vraag (zie hoger bij 3.1) naar een evaluatie van de effecten van het GOK-decreet en van het nieuwe financieringsdecreet. Het zou ook aanvullend moeten zijn bij evaluatieonderzoek van de maatregelen i.v.m. schooltoelagen en i.v.m. kostenbeheersing en de maximumfactuur.

In zijn Advies over het verslag 'Strijd tegen armoede, evoluties en perspectieven, een bijdrage aan politiek debat en politieke actie' (Algemene raad, 23 oktober 2008) merkte de raad op dat er tot op vandaag nog steeds lacunes zijn in de kennis over het verband tussen armoede en onderwijs. Naast kwantitatieve gegevens is er nood aan kwalitatief onderzoek. Het verhaal achter de cijfers is even belangrijk. Goed onderwijsbeleid houdt rekening met beide soorten gegevens: én de cijfers én het verhaal.

Kwalitatief onderzoek kan antwoorden geven op vragen zoals onder andere:

- Wat blijkt in welke situatie welke gevolgen te hebben?
- Hoe versterken kwetsbaarheidsfactoren elkaar?
- Hoe percipiëren mensen die in armoede leven zichzelf in hun relatie tot het onderwijs?
- Is er in de interpersoonlijke relaties een samenspel tussen verwachtingspatronen van leerlingen die in armoede leven en van leerkrachten ten opzichte van leerlingen die in armoede leven?
- Hoe kan het schoolbeleid die interpersoonlijke relaties en die verwachtingspatronen beïnvloeden?
- Waarom stromen leerlingen die in armoede leven zo vaak ongekwalificeerd uit?
- Wat is het verband tussen in armoede leven en doorverwijzingen naar het buitengewoon onderwijs en/of naar de verschillende structuuronderdelen in het secundair onderwijs?
- Wat zijn de processen die meespelen in de interactie tussen de gezinnen die in armoede leven en hun omgeving? In welke mate gelden die ook voor de school?
- Buurten kunnen veranderen: wat zijn de gevolgen voor de kinderen die in armoede leven? Kan het beleid hierop inspelen?
- Welke onderwijsinitiatieven hebben zichtbaar een gunstig effect op omgaan met armoede in onderwijs?

De Vlor vraagt om de mensen die in armoede leven te betrekken bij dit onderzoek.

4.1.3 De effectiviteit en de meerwaarde van student tutoring

Student tutoring zijn initiatieven waarbij studenten uit het hoger onderwijs op een gestructureerde manier kinderen en jongeren uit het leerplichtonderwijs helpen en ondersteunen bij hun studie. Het rapport *Tutors maken het verschil. Tutoring- en begeleidingsinitiatieven in het Vlaams onderwijs* (Koning Boudewijnstichting, mei 2008) biedt een uitvoerige en diepgaande inventarisatie van dergelijke projecten. *Student tutoring* kan al of niet ingebed zijn in het studieprogramma van de *tutor*. De *tutoring* kan thuis of op school

⁵ Devos, G., Engels, N., Aelterman, A., Bouckennooghe, D. & Hotton, G. (2006), *Het welbevinden en functioneren van directies basisonderwijs* (OBPWO 03.06). Brussel: Departement onderwijs en vorming.

plaats vinden, in een één-op-één relatie of in kleine groepjes. De Vlor merkte in zijn advies over student tutoring van 27 november 2008 op dat het succes van *tutoring* afhankelijk is van het vervullen van een heel aantal randvoorwaarden. Hij merkte op dat de slaagkansen van een dergelijk project afhankelijk zijn van de continuïteit, de middelen, de betrokkenheid. Aansluitend bij de aanbevelingen uit het voornoemde rapport stelde hij dat om de kwaliteit van de student tutoring in het Vlaamse onderwijs op te volgen en te garanderen, er nood is aan wetenschappelijk onderzoek over de effectiviteit en de meerwaarde van student tutoring voor de bestaande ondersteuningsinitiatieven ter bevordering van meer gelijke onderwijskansen.

4.1.4 De problematiek van de studiekeuze naar het hoger onderwijs en het hoger beroepsonderwijs

Rond de eeuwwisseling werd grootschalig onderzoek uitgevoerd naar drop-out in het hoger onderwijs (OBPWO 98.11)⁶. Later werd een OBPWO-onderzoek gepubliceerd over de studieloopbanen van allochtone studenten in het hoger onderwijs⁷. In deze onderzoeken focust men op de eerste plaats op de kenmerken van de studenten zelf: sociaal-economisch profiel, persoonskenmerken en achtergrondgegevens, kenmerken van het studiekeuzeproces en de studiekeuzemotieven, de integratie in het hoger onderwijs ... Nog recenter kon de Vlor ook kennis nemen van de resultaten van de wetenschappelijke opvolging van het SOHO-project dat vooral in kaart brengt hoe de keuzebekwaamheid van leerlingen beïnvloed kan worden⁸.

Deze onderzoeken vormen een stevige kennisbasis over de problematiek van de instroom en de slaagkansen in het hoger onderwijs en brengen precies in kaart wat op het niveau van de student de risicofactoren en de kritische succesfactoren zijn voor een geslaagde studieloopbaan in het hoger onderwijs.

De raad stelt voor om complementair aan deze onderzoeksbasis verdiepend onderzoek te doen naar mogelijke structurele drempels die in de onderwijsinstellingen zelf, zowel scholen voor secundair onderwijs als instellingen voor hoger onderwijs, aanwezig zijn.

4.1.5 Mobiliteit van studenten in het hoger onderwijs

De Vlor bracht bij de lancering van het nieuwe Europese programma voor een leven lang Leren een advies op eigen initiatief uit over een Vlaamse internationaliseringsagenda voor onderwijs en opleiding (Advies. Naar een sterkere internationalisering van het Vlaamse onderwijs, Algemene raad, 20 december 2007). Met dit advies wenste de Vlor bij te dragen aan een reflectie over een versterking van de internationale dimensie in het Vlaamse onderwijs. Mobiliteit en internationale uitwisseling van lerenden is, naast de internationale dimensie van het curriculum of de internationalisering van professionaliseringstrajecten, een

⁶ Lacante, M., De Metsenaere, M., Lens, W., Van Esbroeck, R., De Jaeger, K., De Coninck, T., Gressens, K., Wenselaer, C., & Santy, L. (2001), *Drop-out in het hoger onderwijs: Onderzoek naar achtergronden en motieven van drop-out in het eerste jaar hoger onderwijs*. (OBPWO-98.11). Leuven – Brussel: Katholieke Universiteit Leuven – Vrije Universiteit Brussel.

⁷ Lacante, M., Almaci, M., Van Esbroeck, R., Lens, W., & De Metsenaere, M. (2007), *Allochtonen in het hoger onderwijs: Onderzoek naar factoren van studiekeuze en studiesucces bij allochtone eerstejaarsstudenten in het hoger onderwijs* (OBPWO 03.03). Brussel- Leuven: Vrije Universiteit Brussel- Katholieke Universiteit Leuven.

⁸ Lacante, M., Van Esbroeck, R., & De Vos, A. (2008), *Met een dynamische keuzebegeleiding naar een effectieve keuzebekwaamheid* (OBPWO 04.02). Brussel - Leuven: Vrije Universiteit Brussel - Katholieke Universiteit Leuven.

belangrijk item op de internationaliseringsagenda. Mobiliteit of internationale uitwisselingen zullen mee ingekleurd worden door de specificiteit van het onderwijsniveau of de onderwijssector.

De raad wees in dat verband op een paar knelpunten. Specifiek voor het hoger onderwijs vraagt de raad om een diepgaand onderzoek naar mobiliteit waarin de beperkingen en de redenen hiervoor in kaart gebracht worden. Welke factoren belemmeren de mobiliteit van studenten in het hoger onderwijs; welke stimulansen zijn succesvol? Mogelijke invalshoeken zijn de honkvastheid van de student, financiële hindernissen, een gebrekkige vreemde-talenkennis of academische belemmeringen beperken bijvoorbeeld de uitgaande mobiliteit?

4.1.6 Toegankelijkheid en gelijke onderwijskansen in het deeltijds kunstonderwijs en in het volwassenenonderwijs voor jonge en volwassen leerders

Binnen de sector van het deeltijds kunstonderwijs worden al een paar jaren projecten opgezet om dit onderwijs toegankelijker te maken voor doelgroepen uit het gelijke onderwijskansenbeleid (kansarmen, allochtonen en personen met een handicap). Ook het recente rapport van Anne Bamford pleit voor een grotere toegankelijkheid in het deeltijds kunstonderwijs⁹. In de sector zelf leven hierover talrijke en uiteenlopende vragen:

- Wat zijn de oorzaken van lage deelname aan het deeltijds kunstonderwijs van allochtonen en kansarmen: welke drempels zijn bepalend? Spelen hier financiële of andere drempels?
- Spelen gelijkekansenindicatoren een rol in het voortijdig afhaken van leerlingen-cursisten?
- Zijn er op het niveau van opties en (voor muziek: instrumenten) verschillen vast te stellen die te maken hebben met kansengelijkheid; functioneren de financiële en/of andere drempels anders voor de verschillende opties, c.q. instrumenten?
- Het rapport van Anne Bamford stelt duidelijk dat het deeltijds kunstonderwijs moet openstaan voor mensen met specifieke noden. In welke mate vormen specifieke onderwijsbehoeften (zoals leerproblemen, leerstoornissen) een drempel voor deelname c.q. een verklaring voor het afhaken van leerlingen-cursisten? Welke ondersteuningsbehoeften (zorgcoördinatie, pedagogisch-didactisch, materieel) leven er op dat vlak binnen het deeltijds kunstonderwijs?
- Kunnen we iets leren uit de evaluatie van tijdelijke projecten deeltijds kunstonderwijs (o.m. kunstinitiatie) wat betreft het verhogen van gelijke onderwijskansen/toegankelijkheid in het deeltijds kunstonderwijs?
- Wat zijn de kenmerken van leerlingen/cursisten van het DKO en hoe positioneert het deeltijds kunstonderwijs zich t.o.v. het aanbod van sociaal-culturele verenigingen wat betreft kenmerken van leerlingen-cursisten? Bereiken die verenigingen in meerdere of in mindere mate kansengroepen en eventuele oorzaken daarvan?

Gelijkaardige vragen i.v.m. toegankelijkheid en kansengelijkheid kunnen gesteld worden t.a.v. het volwassenenonderwijs:

- Hoe kan het begrip 'voortijdige uitval' in het volwassenenonderwijs geoperationaliseerd worden?
- Hoe groot is deze uitval en hoe kan ze verklaard worden?

⁹ Anne Bamford (2007), *Kwaliteit en consistentie. Kunst- en cultuureducatie in Vlaanderen*. Brussel – Agentschap voor onderwijscommunicatie.

- Is er een verband met zorgvragen en specifieke onderwijsnoden bij de volwassen leerders? Hoe groot is de groep van cursisten met een zorgvraag? Hebben zij een specifieke vraag naar ondersteuning?
- Is er een verband tussen 'voortijdige uitval' en kansarmoede-indicatoren?

Voor het beantwoorden van deze vragen kan eventueel gebruik gemaakt worden van de resultaten van het onderzoek OBPWO 06.03 *Het leren zoals het is, bij volwassenen met een geletterdheidsrisico*.

4.1.7 Hoe kan het beleid rond levenslang en levensbreed leren maximale educatieve kansen scheppen voor ouderen?

Via SoCiuS nam Vlaanderen deel aan het Grundtvigproject PEFETE (Pan-European Network for Education of the Elderly). Dat netwerk bracht theorie, praktijk en methoden in oudereneducatie binnen Europa in kaart. De partners aan het project publiceerden onder meer het rapport 'Education in an ageing society', Christina Mercken (red.), Odyssee, Sittard, 2004 (een Nederlandse vertaling van de samenvatting van het rapport is beschikbaar via www.socius.be). Het rapport bevat een Europees vergelijkende sterkte-zwakte analyse, geeft kansen en bedreigingen aan die ook voor de Vlaamse onderwijsactoren een aantal belangrijke uitdagingen inhouden. Een belangrijke vraag is wat de gevolgen zullen zijn van de vergrijzende samenleving voor de behoeften aan volwassenenvorming en voor het aanbod, de structuur en de financiering ervan. Er is meer inzicht nodig in de evoluties op het vlak van de vraag van onderwijsbehoeften van ouderen en profielen van oudere cursisten (geletterdheid, mobiliteit, digitale geletterdheid en ICT-vaardigheden, mate zelfstandigheid, zelfredzaamheid, sociaal-economische situatie,...) om te weten welke investeringen en welke doelgroepen de belangrijkste zullen zijn in de toekomst. Er is behoefte aan informatie over de educatieve verwachtingen van de ouderen zelf.

Van een andere orde is de vaststelling dat er een gebrek is aan documentatie over goede praktijken van oudereneducatie. Hoewel er vele voorbeelden van goede praktijken zijn, zowel van informele als van formele educatie, worden de impact, output, resultaten en relevantie van de activiteiten zelden opgetekend of ontsloten. Dergelijke informatie zou nochtans de voorbereiding van toekomstige beleidsontwikkelingen kunnen stofferen. Onderzoek zou bestaande praktijken in beeld kunnen brengen en beschrijven. Het zou ook modellen kunnen ontwikkelen en toetsen om deze praktijkvoorbeelden te verspreiden.

4.2 Nieuwe onderzoeksthema's op basis van recente werkzaamheden en documenten uit de raden

Onderstaande voorstellen zijn gebaseerd op een screening van recente adviezen, verslagen, documenten uit de verschillende raden waarin kennisbehoeften aan het licht kwamen en waarvoor de raad wetenschappelijk onderzoek wenselijk acht.

4.2.1 De bijdrage van de lokale overlegplatformen tot de realisatie van gelijke onderwijskansen

In zijn 'Advies over de beleidsaanbevelingen naar aanleiding van de wetenschappelijke evaluatie van de lokale overlegplatforms in Vlaanderen' (Algemene Raad, maart 2009) stelde de raad dat er nood is aan onderzoek dat een antwoord biedt op de vraag of de lokale overlegplatformen bijdragen tot de realisatie van de centrale doelstellingen van het decreet betreffende gelijke onderwijskansen: het realiseren van optimale leer- en ontwikkelingskansen voor alle leerlingen, het vermijden van uitsluiting, segregatie en

discriminatie en het bevorderen van sociale cohesie. Een evaluatie zou moeten gaan over de doelen waarvoor de LOP's in het GOK-decreet werden opgericht en de vraag of die doelen bereikt worden. Zulk onderzoek moet rekening houden met de mate waarin elk LOP aan alle partners gelijkwaardige kansen op participatie biedt. De Vlor benadrukt daarbij dat de LOP's die doelen van het GOK-decreet niet alleen kunnen realiseren, maar vraagt toch naar een effectmeting op basis van tendensen.

4.2.2 Wetenschappelijke evaluatie van het inschrijvingsbeleid en van de experimenten rond aanmeldingsprocedures

In zijn 'Advies over de beleidsaanbevelingen naar aanleiding van de wetenschappelijke evaluatie van de lokale overlegplatforms in Vlaanderen' (Algemene Raad, maart 2009) vraagt de Vlor een wetenschappelijke evaluatie van het inschrijvingsbeleid zoals dat nu gevoerd wordt en van de experimenten rond aanmeldingsprocedures die nu toegestaan zijn. Deze wetenschappelijke evaluatie zou een antwoord moeten bieden op vragen zoals:

- Welke mechanismen spelen een rol bij segregatie en kan een inschrijvingsbeleid daarop ingrijpen?
- In welke mate wordt er gebruik gemaakt van de optionele voorrangsregels voor GOK/niet GOK-leerlingen?
- Welke mechanismen speelden er om al dan niet te kiezen voor de voorrangsregels voor GOK/niet GOK-leerlingen?
- Zijn er andere maatregelen nodig/mogelijk om in te grijpen op de mechanismen die een rol spelen bij segregatie?
- Wat waren de effecten in de LOP's waar experimenten met aanmeldingsprocedures werden opgezet?
- Welke waren de kritische succesfactoren?

4.2.3 De evolutie van het aantal kinderen (en jongeren) met een attest buitengewoon onderwijs en mogelijke verklaringsmodellen

Besprekingen binnen de Raad Basisonderwijs van het onderzoeksrapport 'Geboortecohorten in het buitengewoon lager onderwijs. Evolutie van 1989-1990 tot 2006-2007' gepubliceerd door het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen, leidden tot een aantal voorstellen voor aanvullend verdiepend en verklarend onderzoek. Gegeven de evolutie van het aantal kinderen dat een attest voor het buitengewoon onderwijs krijgt tussen 1990 en 2010, stelt de raad volgende vragen:

- Welke onderwijstrajecten volgen deze kinderen? Mogelijke trajecten zijn: het gewoon onderwijs zonder GON-begeleiding, het gewoon onderwijs met GON- begeleiding en het buitengewoon onderwijs.
- Welke zijn de verklaringsmodellen voor deze evolutie ? Het is belangrijk dat deze verklaringsmodellen rekening houden met
 - o onderwijskundige tendensen (draagkracht, zorgbeleid en zorgbreedte, mogelijke homogenisering van leerlingengroepen, competenties van leerkrachten om problemen te herkennen; feminisering van het lerarenberoep.....)

- o maatschappelijke tendensen (dualisering van de samenleving, gezinsvormen onder druk, culturele verschillen tussen thuismilieu en school,)
- o ontwikkelingspsychologische en gendereffecten (toenemende prestatiedruk op kinderen, fragmentarisering van hun leefwereld, referentiefiguren, ...)
- o ontwikkeling van medische zorg (bijv. band tussen prematuriteit en leer- en ontwikkelingsproblemen) en medicalisering (toenemende labeling).

4.2.4 Toeleiding van leerlingen naar het DBSO

Aangestuurd door de Raad Secundair onderwijs bereidt de Commissie Leren en Werken van de Vlor een advies voor over de evaluatie van het decreet Leren en Werken. Op dit ogenblik stelt men vast dat er onduidelijkheid is over hoe de toeleiding naar het DBSO en de leertijd verloopt. Via wetenschappelijk onderzoek kan dit in kaart gebracht worden en kan ook gepeild worden naar het keuzegedrag van de jongere. Is leren en werken een volwaardig alternatief (geworden)? Met andere woorden: slaagt het decreet op dit vlak in zijn opzet? Bijkomende onderzoeksvragen kunnen zijn:

- Over welke informatie beschikt de jongere op het moment van de instap in leren en werken?
- Waarom 'kiest' een jongere voor leren en werken? Welke persoons- en contextgebonden factoren bepalen de keuze voor leren en werken? Mogelijke deelvraag: in welke mate zijn opgelopen schoolse vertraging en het zogenaamde 'watervalstelsel' bepalend voor de keuze voor leren en werken? In welke mate speelt de mogelijkheid tot het behalen van studiebewijzen (o.a. het diploma SO) een rol? Is deze doorslaggevend?

In het onderzoek zou ook aandacht besteed moeten worden aan de jongeren uit het buitengewoon secundair onderwijs die naar of van het DBSO ge(her)oriënteerd worden.

4.2.5 School- en studieloopbanen in het kunstonderwijs

In zijn 'Advies over de aansluitingsproblematiek in het kunstonderwijs' (Algemene Raad, juni 2009) stelde de Vlor vast dat bijkomend onderzoek naar en beschikbaarheid van volledige doorstroomgegevens binnen het kunstonderwijs zich opdringt. De gegevens die men voor het hele kunstonderwijs volledig in kaart zou moeten brengen, zijn onder meer:

- Hoeveel studenten in het HKO hebben een vooropleiding in het DKO en/of KSO gevolgd?
- Tot welke graad of leerjaar volgden deze studenten hun opleiding in het DKO/KSO?
- Tot welke leerjaren in het secundair onderwijs volgden zij het DKO en welke studierichtingen volgden zij daar?
- Volgden deze studenten KSO? Zo ja, in welke studierichting?
- Volgden zij eventueel een andere opleiding (zoals private lessen)?
- Is er een verband tussen de gevolgde richting in KSO/DKO en de gekozen opleiding in het HKO? Is er ook een verband tussen de vooropleiding en de slaagcijfers in het hoger onderwijs?

Het is ook nuttig om voor de opvolging van deze doorstroom in het HKO over een objectief systeem van registratie te beschikken waardoor men de eventuele vooropleiding in het DKO kan traceren.

4.2.6 Evaluatie en monitoring van het 'rendement' van studiekeuze

Het 'Advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs' (Algemene Raad, januari 2010) bracht de vraag van de Vlor in herinnering naar een onderzoek over de gevolgen van de flexibilisering van het hoger onderwijs (zie 3.3) en koppelde daaraan de specifieke focus op studiekeuze: treden er als gevolg van de flexibilisering veranderingen op in de studiekeuze van de studenten? N.a.v. het nieuwe advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs stelt de raad dat een evaluatieonderzoek ook zou moeten ingaan op de vraag hoe men binnen een creditsysteem of een modulair systeem het begrip 'geslaagd zijn' operationaliseert (bijvoorbeeld als breuk van het aantal verworven credits t.o.v. het aantal opgenomen studiepunten).

De raad verwacht dat deze vraagstelling een relevant perspectief biedt om het 'rendement' van het hoger onderwijs in kaart te brengen. Daartoe is dan uiteraard ook de longitudinale opvolging nodig van studieloopbanen, over onderwijsniveaus heen. Zeker voor de doorstroming van het secundair onderwijs naar HBO 5 zijn er geen data beschikbaar die als nulmeting kunnen doorgaan. De uitvoering van een nulmeting is noodzakelijk om binnen 5 à 10 jaar het effect van HBO 5 te meten.

4.2.7 Effecten van klasgrootte op de onderwijskwaliteit

Recent publiceerde het Rekenhof zijn verslag over de omkadering in het gewoon voltijds secundair onderwijs. In dat verslag wijst het Rekenhof op een belangrijke kennisleemte. De onderbouwing van de differentiatie in de omkaderingsregeling is gebaseerd op historische gegevens, in het bijzonder op de vroeger geldende splitsingsnormen en de lessenroosters. Ze gaat uit van het concept klasgrootte. De degressiviteit van de regeling, waarbij grotere leerlingengroepen minder omkadering per leerling genereren dan kleinere groepen, is volgens het Rekenhof echter niet onderbouwd. Het Hof wijst er op dat de onderbouwing niet aangevuld is met inhoudelijk onderzoek naar het nodige aantal uren-leraar om kwaliteitsvol onderwijs te kunnen geven. Er is nood aan wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van de klasgrootte op de onderwijskwaliteit en onderwijsoutput (Verslag van het Rekenhof over de omkadering in het gewoon voltijds secundair onderwijs, Vlaams Parlement, Stuk 37-A (2009-2010) – Nr. 1).

4.2.8 Internationaal vergelijkend onderzoek rond schakelprogramma's in het secundair onderwijs

Het rapport 'Kwaliteit en kansen. Een visie op de vernieuwing van het secundair onderwijs' introduceert het concept van 'schakelprogramma' in de onderwijsloopbaan van jongeren in het secundair onderwijs. In de eerste graad is het schakelprogramma de vervanging van de huidige B-stroom. Volgens het rapport moet dit voor bepaalde jongeren een schakel worden tussen de basisschool en de start van een arbeidsmarktgerichte opleiding. Het moet een onderwijsprogramma bevatten met eigen doelen, accenten en benaderingen, maximaal rekening houdende met leerlingenprofiel en met de nadruk 'op het versterken van de functionele geletterdheid en rekenvaardigheid'. In zijn 'Advies over het rapport van de Commissie Monard' heeft de Raad Secundair onderwijs van de Vlor een aantal aandachtspunten geformuleerd:

- De doelgroep voor het schakelprogramma moet wel nauwkeurig worden gedefinieerd.
- Er dient zorg besteed aan het imago ervan (het mag niet gepercipieerd worden als een negatieve keuze die de leerlingen doet behoren tot een 'restgroep')

- Een blijvende zorg is het indijken van de ongekwalificeerde uitstroom na het schakelprogramma.
- Een factor van succes is de draagkracht van de school en de competentieontwikkeling van de leraars aan wie het schakelprogramma zal worden toevertrouwd.
- Het is nodig om voor dit programma na te denken over een passende benaming

In het rapport is ook sprake van een schakeltraject dat bepaalde leerlingen voorbereidt op het hoger onderwijs aan de hogeschool of universiteit.

Omdat we in Vlaanderen niet beschikken over onderzoek naar het concept van het schakelprogramma in het secundair onderwijs acht de raad het opportuun om een kortlopend vergelijkend onderzoek te laten uitvoeren naar de ervaringen met dergelijke schakelprogramma's in een aantal vergelijkbare onderwijscontexten in andere landen. Dergelijke internationaal vergelijkende literatuurstudie kan bijdragen tot het verder proces van overleg en beleidsontwikkeling terzake.

4.2.9 Behoeftenanalyse m.b.t. de implementatie van een gezondheidsbeleid op school

In het kader van het project Gezondheidsbevordering op school werd recent een akkoord bereikt tussen de Vlor en de overheid voor een vervolg op het strategisch plan 'Op uw gezondheid II'. Daaraan voorafgaand formuleerde de Vlor een advies over gezondheidsbevordering op school waarin hij aangaf actief te willen reflecteren over de vraag hoe op macroniveau de initiatieven rond gezondheidsbeleid op school geëvalueerd kunnen worden ('Advies over gezondheidsbevordering op school', Algemene Raad, maart 2009). Verschillende bronnen kunnen evaluatiegegevens opleveren: onderzoek door de inspectie, de HBSC-studie (Health Behaviour in School-aged Children, voor Vlaanderen uitgevoerd door UGent), de indicatorenbevraging bij scholen door Vigez (het Vlaams instituut voor gezondheidspromotie en ziektepreventie) ... De raad stelt echter vast dat er behoefte is aan een actualisering van een brede omgevingsanalyse op het vlak van gezondheidsbeleid op school. In 2002 kon de Vlor voor het ontwikkelen van het Strategisch Plan nog vertrekken van een analyse van knelpunten zoals verzameld via een onderzoeksopdracht¹⁰. Op dit ogenblik echter heeft de raad geen precies en geen globaal beeld van de perceptie van het gezondheidsbeleid bij de betrokken actoren en van hun behoeften. Daarvoor is een nieuw perceptie- en behoeftenonderzoek nodig dat knelpunten en succesfactoren in kaart brengt. Voor de perceptie van gezondheidsbevordering op school door leerlingen, ouders, leraren en directies is weliswaar fragmentarisch informatie voorhanden onder meer via een aantal van de hogergenoemde onderzoekslijnen (bvb. over beweging, over genotsmiddelen) maar een globaal beeld ontbreekt. Aanvullend kan een bevraging van ondersteunende instanties (CLB-medewerkers, pedagogische begeleiders, expertisecentra) het beeld vervolledigen en verdiepen. Om overbevraging te vermijden zou een nieuw onderzoek waar mogelijk aansluiting moeten zoeken bij bestaande onderzoekslijnen (HBSC-studie, indicatorenbevraging Vigez, Espad - European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. ...).

¹⁰ S. Van den Broucke en M. Somers (2001), *Implementatie van gezondheidsbevordering in het basisonderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs*. Studie in opdracht van de Vlaamse Onderwijsraad. Brussel: Vlaamse Onderwijsraad.

Conform aan de accenten gelegd in het Actieplan II is het wenselijk daarbij ook aandacht te hebben voor informatie die kan bijdragen aan het ontwikkelen van het beleid inzake welbevinden en geestelijke gezondheid op school en gezondheidsbevordering voor kansarme kinderen.

4.2.10 Effecten van publieke informatie over scholen

In het vorige Vlor-advies over de themazetting OBPWO Oproep 2009 werd een voorstel opgenomen om onderzoek te doen naar de rol van doorlichtingsverslagen bij de schoolkeuze en naar welke behoeften er op dat vlak bestaan bij ouders en leerlingen/cursisten¹¹. Vanuit de vaststelling dat er hierover onvoldoende representatieve gegevens beschikbaar zijn stelde de raad voor een breed grootschalig onderzoek te voeren om in die kennisleemte te voorzien. Aanvullend daarbij vond de raad het interessant om in de diepte, via gevalsstudies, te peilen naar schoolkeuzeprocessen. Dergelijk onderzoek zou het feitelijk beslissingsproces in kaart kunnen brengen én de rol die (publieke) informatie daar in speelt.

Vandaag vindt de raad deze vraag nog steeds actueel maar wenst ze de focus van het onderzoek uit te breiden naar de effecten van de publieke informatie op het niveau van de school. In het bijzonder voor de actieve openbaarheid die de inspectie nu voert rond de doorlichtingsverslagen, is het wenselijk om in te schatten wat de gevolgen zijn op het lokaal schoolbeleid. Welke vragen en zorgen leven hierrond bij directies? Komt de actieve openbaarheid tegemoet aan noden van de schoolactoren?

4.2.11 Trendonderzoek i.f.v. de onderwijskundige vormgeving van algemene vorming anno 2030

In de discussies over de hervorming van het secundair onderwijs speelt de invulling van de 'algemene vorming' (voor alle leerlingen) een belangrijke rol. Verwacht kan worden dat toekomstige maatschappelijke trends een grote impact hebben op de vraag over welke algemene competenties jongeren in de toekomst zullen moeten beschikken. Internationaal is er heel wat in beweging op het vlak van de inschatting van dergelijke competenties voor de toekomst. In de Verenigde Staten is er bvb. het "Framework for 21st Century Learning", in het Verenigd Koninkrijk probeert men in het kader van 'Beyond current Horizons' (<http://www.beyondcurrenthorizons.org.uk/> - een deelproject van 'Futurelab' <http://www.futurelab.org.uk/>) methodieken uit om 'the future for education, beyond 2025' in kaart te brengen en daarover een breed debat los te maken. Het project heeft al verschillende uitdagende scenario's opgeleverd die onderwijsbeleidsmakers en practici richting kunnen geven in het vormgeven van het onderwijsbestel. Ook de OESO (CERI) neemt projectmatig initiatieven rond "21st century competencies" ("those required in our network society characterised by intensive use of technologies when dealing with information, knowledge management and communication") onder de noemer van de "New Millennium Learners" (dat op zijn beurt aansluit bij het Deseco-project van de OESO). De raad zou het interessant vinden om via vergelijkend onderzoek / reviewonderzoek in kaart te laten brengen op welke manier dergelijke verkenningen naar de Vlaamse context

¹¹ Deze vraag sloot aan bij de resultaten van de probleemverkenning die de Vlor opzette n.a.v. de discussie over het publiceren van informatie over scholen/centra (aangezwengeld door de publicatie van de doorlichtingsverslagen in de media en de actieve openbaarheid door de inspectie). Zie Vlaamse onderwijsraad (2008), *Publieke informatie over scholen. Een verkenning*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

vertaald zouden kunnen worden zodat ze ook voor Vlaanderen het debat over de toekomst van de algemene vorming kunnen onderbouwen.

De raad vraagt de overheid om de mogelijkheid te verkennen om via trendonderzoek/scenario-ontwikkeling in te schatten hoe op (middel)lange termijn de algemene vorming in het secundair onderwijs voor het Vlaamse onderwijsbestel dient uitgetekend te worden? Aansluitend hierbij kan de vraag gesteld naar andere onderwijskundige implicaties van de geïdentificeerde trends, niet in het minst naar het profiel van de leraar en zijn of haar opleiding en professionalisering.

4.2.12 Psychologische belevingsfactoren rond de juridisering van de pedagogische relatie

De pas afgeronde probleemverkenning rond juridisering (Algemene Raad 11 maart 2010, nog te publiceren) heeft het mogelijk gemaakt om de problematiek van de juridisering in het onderwijs conceptueel te verhelderen. Ze levert ook goede aanzetten voor een betere manier van omgaan met het gegeven dat het recht steeds meer plaats opeist (ook) in het onderwijs. Een indringende analyse van het eigene van de pedagogische relatie biedt een goede basis voor een open confrontatie en een vruchtbare dialoog tussen recht en onderwijs.

Aan het einde van deze verkenning blijven vragen over en een bezorgdheid met betrekking tot de manier waarop de druk van het recht op de pedagogische relatie in de dagelijks realiteit beleefd wordt. Wat zijn de psychologische belevingsfactoren bij directie en personeel - wellicht ook bij leerlingen - rond juridisering van de pedagogische verhouding en wat is daar de weerslag van op het pedagogisch functioneren van de leerkrachten en directies?

Een drietal domeinen komen speciaal in aanmerking. Het inschrijvingsrecht en de aanvaardingsplicht geven aanleiding tot concrete betwistingen. Ondermeer de jurisprudentie van de Commissie leerlingenrechten zou een aanknopingspunt kunnen bieden voor een breder onderzoek naar de beleving van de betrokkenen daar rond. Verder wordt het schoolreglement met nadruk naar voren geschoven als bron van beleefde spanning en conflict tussen pedagogische relatie en recht. Uit de verkenning is gebleken dat de vragen die rijzen met betrekking tot het schoolreglement uiteenlopend en complex zijn. Er blijkt weinig actueel onderzoek voorhanden te zijn dat het schoolreglement op een systematische wijze belicht en onderzoekt. Om tot de kern van de zaak door te dringen zou een goed opgezet wetenschappelijk onderzoek dit probleemveld grondig kunnen ontleden zowel vanuit normatief oogpunt als vanuit de feitelijke werking. Tenslotte is er de problematiek van de klassenraadbeslissingen, de verantwoording daarvan en de beroepen die er tegen worden ingesteld. Zeker hier kan de vraag worden gesteld naar de psychologische belevingsfactoren rond juridisering en de weerslag daarvan op het pedagogisch functioneren. Goed kwantitatief en kwalitatief onderzoek zou beter inzicht kunnen geven in de werkelijke impact van de juridisering op de pedagogische relatie.